

אכילה ושתייה בזמן חיוב מצווה

הרב אהרון כהן

- א. מקור איסור אכילה לפני קיום מצווה
- ב. איסור אכילה לפני כניסת השבת ואחר יציאתה
- ג. אכילה קודם נטילת לולב
- ד. טעם נוסף לאיסור אכילה לפני קיום מצווה
- ה. ראייה מאכילה לפני תפילת שחרית
- ו. טעימה קודם נטילת לולב
- ז. מצוות שנקבעו לתחילת הלילה
- ח. טעימה קודם קידוש של יום
- ט. אכילה קודם קריאת המגילה
- י. סיכום

האם מותר לאכול לפני שמקיימים מצווה? אנו רואים שיש מקרים שבהם אוכלים לפני קיום מצווה, לדוגמה בקהילות רבות יש קידוש לפני תקיעת שופר, ומנגד יש מקרים שבהם אין אוכלים לפני קיום מצווה, לדוגמה אין אוכלים לפני קריאת מגילה אף שנמצאים בצום.

במאמר זה נעסוק בסוגיה זו.

א. מקור איסור אכילה לפני קיום מצווה

איסור אכילה לפני קיום מצווה התבאר בכמה מקומות בש"ס שהוא מטעם שמא ישכח לקיים את המצווה. המקום הראשון שדין זה מופיע הוא ברכות ד ע"ב:

דתניא: חכמים עשו סייג לדבריהם, כדי שלא יהא אדם בא מן השדה בערב ואומר: אלך לביתי ואוכל קימעא ואשתה קימעא ואישן קימעא, ואחר כך אקרא קריאת שמע ואתפלל. וחוטפתו שינה ונמצא ישן כל

הלילה; אבל אדם בא מן השדה בערב, נכנס לבית הכנסת, אם רגיל לקרות קורא, ואם רגיל לשנות שונה, וקורא קריאת שמע ומתפלל.

וכן פסק בשולחן ערוך:¹

אסור להתחיל לאכול חצי שעה קודם זמן ק"ש של ערבית.

וכן בגמרא שבת ט ע"ב:

לא ישב אדם לפני הספר סמוך למנחה עד שיתפלל, לא יכנס אדם למרחץ ולא לבורסקי ולא לאכול ולא לדין. ואם התחילו - אין מפסיקין. מפסיקין לקריאת שמע ואין מפסיקין לתפלה.

וכן פסק בשולחן ערוך:²

לא ישב אדם להסתפר סמוך למנחה, עד שיתפלל; ולא יכנס למרחץ ולא לבורסקי ולא לדין ולא לאכול אפי' סעודה קטנה סמוך למנחה גדולה.

ומפורש בגמרא ובראשונים על אתר שהוא שמא ישכח להתפלל.

במקומות נוספים נזכר בגמרא שאין לאכול לפני קיום מצווה, אך שם לא הוזכר שהטעם הוא שמא ישכח לקיים את המצווה.

במשנה במסכת סוכה³ נאמר:

מי שבא בדרך ולא היה בידו לולב ליטול - לכשיכנס לביתו יטול על שלחנו.

וביאר רש"י:

יטול על שלחנו - אם שכח ולא נטל קודם אכילה, צריך להפסיק סעודתו וליטול לולב.

1 אורח חיים, סימן רלה סעיף ב.

2 אורח חיים, סימן רלב סעיף ב.

3 לח ע"א.

ב. איסור אכילה לפני כניסת השבת ואחר יציאתה

גמרא נוספת⁴ המדברת בעניין איסור אכילה לפני מצווה, עוסקת במי שישב לאכול ונכנסה השבת:

רב חנניא בר שלמיא ותלמידי דרב הוו יתבי בסעודתא, וקאי עלייהו רב המנונא סבא. אמרו ליה: זיל חזי אי מקדיש יומא נפסיק, וניקבעיה לשבתא. אמר להו: לא צריכיתו, שבתא קבעה נפשה.

דאמר רב: כשם שהשבת קובעת למעשר - כך שבת קובעת לקידוש.

סבור מינה: כי היכי דקבעה לקידוש - כך קבעה להבדלה. אמר להו רב עמרם: הכי אמר רב: לקידוש - קובעת, ולא להבדלה קובעת. והני מילי - לענין מיפסק, דלא מפסקינן. אבל אתחולי - לא מתחלינן. ומיפסק, נמי לא אמרן אלא באכילה, אבל בשתיה - לא. ושתיה נמי לא אמרן אלא בחמרא ושיכרא, אבל מיא - לית לן בה. ופליגא דרב הונא.

דרב הונא חזייה לההוא גברא דשתה מיא קודם הבדלה, אמר ליה: לא מיסתפי מר מאסכרה? דתנא משמיה דרבי עקיבא: כל הטועם כלום קודם שיבדיל - מיתתו באסכרה. רבנן דבי רב אשי לא קפדי אמיא.

ומפרש הרשב"ם:

דשבת היא קבעה נפשה. לסעודתה דמאחר שהיא אוסרת עלינו לאכול מעתה בלא קידוש אין לך הפסק גדול מזה ומעצמה סעודת שבת חשיבא נבדלת מסעודת חול ודי לכם בפריסת מפה וקידוש.

קובעת לקידוש. שאסור לטעום עד שיקדש. אלמא משחשיכה היא חשובה אכילת שבת מאליה.

כך קובעת להבדלה. כך יציאתה קובעת להבדלה שאם יושבין על השלחן וחשיכה במוצאי שבת אסור לאכול עד שיבדילו ואף על פי שלא הפסיקו סעודתן פורס מפה ומבדיל שיציאת שבת אוסרת באכילה וקובעת להבדלה.

הבדלה אינה קובעת. דכיון שהתחיל בסעודת שבת מבעוד יום זהו כבוד שבת שיהא גומר סעודתו אף לאחר שהחשיך ולאחר שגמר סעודתו יבדיל.

לא קפדי אמיא. קמי הבדלה אבל קמי קידושא קפדי משום כבוד שבת והכי הלכתא. ושמענינן נמי שאם היו סועדים בשבת והחשיך גומרין כל סעודתן ומזמנין ואחר כך מבדילין.

מבואר בגמרא וברשב"ם שמשום כבוד השבת אסור לאכול בכניסתה וביציאתה אך יש הבדל בין המקרים: אסור לאכול לפני כניסת שבת בשום אופן, ואילו בצאת השבת - אם כבר קבוע בסעודה, מותר לו לאכול. הטעם בעניין זה הוא כבוד השבת, וביציאתה "זהו כבוד שבת שיהיה גומר סעודתו" (רשב"ם).

וכן עולה מהגמרא בפסחים קו ע"א לגבי הדין "טעם - מקדש", ומשמע שבוודאי אסור לטעום.

ג. אכילה קודם נטילת לולב

מה לגבי איסור אכילה לפני נטילת לולב? האם גם הוא נובע מהחשש שמא ישכח, כמו לגבי קריאת שמע ותפילת מנחה, או שמא יש בו טעם אחר כמו באיסור אכילה בערב שבת?

נראה שניתן ללמוד על כך מדברי הגמרא שדנה אם צריך להפסיק את אכילתו ולקיים את המצווה, או שיכול לקיימה לאחר אכילתו.

לגבי תפילת מנחה מובא בגמרא: "אם התחילו (לאכול) - אין מפסיקין"⁵ ולעומת זאת לגבי נטילת לולב הגמרא מדייקת: "נוטלו על שלחנו, למימרא - דמפסיק. ורמינהו: אם התחילו - אין מפסיקין"⁶.

אך על כך יש להקשות, אם טעם איסור האכילה לפני נטילת לולב שונה מטעם איסור האכילה לפני תפילת מנחה, מדוע הגמרא משווה ביניהם, הרי ייתכן שבכל אחד מהם יש טעם אחר שממנו נובע הצורך להפסיק או לא להפסיק?

5 שבת ט ע"ב.

6 סוכה לח ע"א.

כעין זה הקשה השפת אמת:⁷

לכאורה יש לחלק דודאי הכא בלולב **דמטעם זריזין מקדימין למצות צריך** הוא **ליטול הלולב קודם אכילה** ולהכי גם בתוך אכילה למה לא יקדים מצות הלולב ולהפסיק האכילה, **אבל בתפלת מנחה דלא מצינו זריזין מקדימין** ואדרבה אמרו יהא חלקי עם המתפללים עם דמדומי חמה כדאי בשבת (קי"ח ב), **ומה שאסור לאכול קודם מנחה** תקנת חכמים היא כדי שלא ישכח, תקנה זו הי' רק על לכתחילה ולא להפסיק.

כלומר היה פשוט לשפת אמת שהתקנה בלולב אינה מטעם שמא ישכח אלא מדין זריזים מקדימים למצוות, ולכן הקשה שיש לחלק בין הדינים, ותירץ: "ומשמע מכאן דגם במנחה שייך זריזות או דפשיטא להגמ' דמטעם זריזות לא היה מחויב להפסיק". ובתירוצו השני הוא אומר שבכל מצווה קיים גם הטעם שמא ישכח, אלא שבלולב יש טעם נוסף.

ואמנם נראה מדברי הראשונים שגם בלולב עיקר הטעם הוא שמא ישכח. על קושיית הגמרא מנטילת לולב לתפילת מנחה רבא מקשה שמנחה היא דין דרבנן ואילו נטילת לולב היא דין דאורייתא, ואולי בגלל זה צריך להפסיק באמצע הסעודה לנטילת לולב. תוספות⁸ מקשים מדין קידוש בשבת, שהוא דאורייתא ואף על פי כן אין מפסיקים. ומתרצים:

וי"ל דשאני קידוש היום שיכול לקדש ביום כבלילה וליכא למיחש לפשיעותא כולי האי, ועוד לפי שעוסק בסעודת שבת לא חיישינן כולי האי שמא יתעצל בקידוש היום.⁹

ולכאורה יש לנו סתירה בטעם שאסור לאכול בערב שבת, שמדברי הגמרא בפסחים נראה בפשטות שהוא משום כבוד שבת, ואילו מדברי התוספות נראה שהוא משום חשש שמא ישכח.

7 סוכה לח ע"א, ד"ה ורמינהו.

8 סוכה לח ע"א, ד"ה מאי.

9 וכן הקשו מקידוש הר"ן ועוד ראשונים, וגם מהם משמע שהטעם הוא שמא ישכח, ועיין בית יוסף, אורח חיים, סימן רלה, ומשם בארה.

ונראה לבאר שבכל מצווה יש חשש שמא ישכח, ולכן יש להימנע מאכילה קודם המצווה, אך בשבת יש טעם נוסף של כבוד השבת, שאם יתחיל בדבר אחר הרי הוא כמזלזל במצווה. ולכן בכניסת שבת האיסור לאכול רחב יותר, אסור לאכול גם שאר דברים ולא רק לקבוע סעודה. ונבאר עוד בזה לקמן.

אכן לעניין הפסקה באמצע הסעודה שהתחילה בהיתר, כאן יש לומר שאפשר להשוות בין הדינים, שהרי אין כל כך פגיעה בכבוד השבת, שהרי התחיל בהיתר. אציין שהסבר זה מתאים לדברי התוספות, אך נראה שאיננו מתאים לדברי הרשב"ם שהוזכרו לעיל, שלפי דבריו גם דין הפסקה באמצע הסעודה נובע מכבוד השבת.

יש לציין שבכל המקומות שהפוסקים הביאו את הדין שאין לאכול לפני מצווה הם כתבו את הטעם שמא ישכח, כן הוא בבדיקת חמץ,¹⁰ בספירת העומר,¹¹ בקריאת מגילה¹² ובנר חנוכה.¹³

ד. טעם נוסף לאיסור אכילה לפני קיום מצווה

נראה לומר שחוץ מהטעם שמא ישכח, יש מצוות שיש טעם נוסף לאסור אכילה לפני קיומן, טעם שהוא בגוף המצווה - משום חשיבותה שנראה כזלזול אם יקדים דבר לפנייה.

כך מפורש ברוקח:¹⁴

מה שמתענין החתנים עד לאחר הברכה מצאתי באגדה **מפני שמצווה חביבה עליהם** כדרך שעושין חסידים הראשונים שהיו מתענין על מצווה החביבה כגון לולב ושאר דברים.

10 שולחן ערוך, אורח חיים, סימן תלא סעיף ב.

11 שם סימן תפט סעיף ד ברמ"א.

12 שם סימן תרצב סעיף ד.

13 משנה ברורה, סימן תרעב ס"ק י.

14 הלכות אירוסין ונישואין, סימן שנג.

וכן הוא בבשמים ראש:15

טעימה בעלמא קודם נטילת לולב אין בה איסור אלא שראוי לירא שמים לחבב המצוה שלא להקדים לה דבר, אך חלושים שקשה להם להמתין מותר לטעום דבר מועט ולשתות. ע"כ.

ונראה לפי זה שאם האיסור הוא שמא ישכח, האיסור הוא דווקא בקביעת סעודה, שאז יש חשש שמא ישכח, אך אם יש טעם נוסף בגוף המצווה, האיסור רחב יותר וכולל כל אכילה וטעימה.

ה. ראייה מאכילה לפני תפילת שחרית

ניתן ללמוד דבר זה מדין איסור אכילה קודם תפילת שחרית.

כך אומרת הגמרא:16

ואמר רבי יוסי ברבי חנינא משום רבי אליעזר בן יעקב: מאי דכתיב: לא תאכלו על הדם - לא תאכלו קודם שתתפללו על דמכם. (איכא דאמרי,) אמר רבי יצחק אמר רבי יוחנן אמר רבי יוסי ברבי חנינא משום רבי אליעזר בן יעקב: כל האוכל ושותה ואחר כך מתפלל - עליו הכתוב אומר: "ואותי השלכת אחרי גויך", אל תקרי גויך אלא גאיך. אמר הקדוש ברוך הוא: לאחר שנתגאה זה - קבל עליו מלכות שמים.

וכתב הרמב"ם:17

אסור לו לאדם שיטעום כלום או שיעשה מלאכה מאחר שיעלה עמוד השחר עד שיתפלל תפילת שחרית.

וכן נפסק בשולחן ערוך.18

15 סי' עד. הובא בכף החיים סימן תרנב ס"ק טו"ב, וביביע אומר חלק ט סימן ז.

16 ברכות י ע"ב.

17 הלכות תפילה פרק ו הלכה ד.

18 אורח חיים, סימן פט סעיף ג.

אמנם בתפילת שחרית יש טעם מיוחד, שכתוב "אֶתִּי הַשְּׁלַכְתָּ אַחֲרַי גְּדוּף"¹⁹ והוא משום גאוה, אך ניתן ללמוד מכאן שיש זלזול במצווה אם אדם אוכל לפני קיומה מפני שמקדים את צרכיו לדברי המקום.²⁰

ו. טעימה קודם נטילת לולב

כתב השולחן ערוך:²¹ "אסור לאכול קודם שיטלנו". המגן אברהם למד מזה שמשמע שטעימה מותר, אך מוסיף שמדברי התוספות נראה שאסור. הגמרא במסכת סוכה²² אומרת שרבי חנינא היה "מטבל באתרוג" ואחר כך יוצא בו ידי חובה. תוספות²³ הקשו כיצד ר' חנינא אכל לפני נטילת לולב, ותירצו שהיה אוכל מהאתרוג אחר הנטילה של היום ויוצא בו למחרת.

אך לכאורה קושיית התוספות אינה מובנת, שהרי היה אוכל אתרוג ולא לחם, ואם כן אין כאן סעודה ואין חשש שמא ישכח. אלא משמע מכאן שאף טעימה אסורה.

המגן אברהם רצה לומר שאולי כל טיבול הוא עם לחם ונשאר בצ"ע, אך האליה רבה דחה דבריו (ועיין במחצית השקל מה שיישב).

אף הפרי מגדים²⁴ דייק מרש"י ומהריטב"א שסוברים שטעימה אסורה,²⁵ אך לענ"ד דבריו אינם מוכרחים כלל (ראה בהערה).

19 מלכים א יד, ט.

20 ואולי זה טעמם של רב הונא וריב"ל (ברכות כח ע"ב) שאסרו לאכול קודם מוסף (רב הונא) וקודם מנחה (ריב"ל), והוא משום שאין לאכול לפני שום מצווה, או שנאמר שטעמם שבכל תפילה יש חשש גאוה באכילה קודם תפילה על הדם.

וכן נראה מדברי פסקי הרי"ד (ברכות י ע"ב, ד"ה אמר ר' יצחק) שבכל תפילה לא יקבע עצמו במאכל ומשתה, שמתוך שהוא שבע אינו יכול להכניע עצמו לכוון את לבו לפני הקדוש ברוך הוא בתפילה, ונחלקו האמוראים עד כמה חמור איסור זה - אם כשחרית אפילו בטעימה לחוד או רק בקביעת סעודה.

21 אורח חיים, סימן תרנב סעיף א.

22 מו ע"ב.

23 שם ד"ה אתרוג.

24 סימן תרנב, אשל אברהם ס"ק ד.

25 מרש"י דייק - ממה שהעמיד את דברי הגמרא בשכח ליטול לולב, ולא העמיד בטועם משום

גם החיי אדם²⁶ החמיר בטעימה, ומשמע מדבריו שם שהוא שמא ישכח. אך צריך עיון: מאי שנא מקריאת שמע של ערבית ובדיקת חמץ שבהן לא כתב החיי אדם להחמיר בטעימה?

בבכורי יעקב דימה נטילת לולב לקריאת המגילה, שגם בה החמרנו בטעימה, אך לכאורה לפי מה שנבאר לקמן יש כמה חילוקים ביניהן.²⁷

שחלש ליבו, ומדברי הריטב"א למד ממה שדייק מדברי המשנה "מי שבא בדרך" ולא מי שלא נטל שחרית, מוכח שמגיע מחוץ לתחום ע"ש.

וכתב הפמ"ג שלכאורה אפשר לדחות שהשמיענו אגב אורחא שאין בידו לולב (ולכן לא נטל), כלומר המשנה מבארת מדוע לא נטל לולב עד עתה, והוא משום שהיה בדרך. וכתב הפמ"ג שיש לתרץ שייטכן שהיה בידו לולב בדרך, שהרי מותר לטלטל לולב אף ביום טוב מדין מתוך (ביצה יב ע"א). ועוד אפשר לדחות שבא להשמיענו שטעימה מותרת, ולכן נקט לשון "בא מן הדרך", שסתם אדם שבא מן הדרך אינו טועם מידי אלא אוכל, מה שאין כן אדם שנמצא בביתו ייתכן שרק טועם. ומכך שהריטב"א לא דייק שטעימה מותרת, שמע מינה טעימה אסורה. כך נראה לי כעת לפרש דבריו, שדבריו סתומים וחתומים.

26 כלל קמח סעיף טז.

27 ואולי יש לומר טעם נוסף לחומרה שמצינו בלולב לגבי טעימה על פי דברי הב"ח (סימן תלא סעיף ד"ה וכתב ה"ר יונה) שכתב לגבי הצורך להפסיק באמצע סעודה, שדבר שאינו תדיר - קרוב לוודאי שישכח, וכן הבין הפמ"ג (סימן תרנב, משבצות זהב ס"ק ד) בדעת הט"ז. הסבר זה מסביר אולי גם את דברי החיי אדם שהחמיר לא לטעום במצווה שהיא פעם בשנה, וכל שכן כאשר היא מן התורה, שיש יותר חשש שמא ישכח וצ"ע (במצווה דאורייתא מחמירים יותר, כן כתב המג"א סימן רלה וסימן תרצב, ובדיקת חמץ היא מדרבנן לפי מה שנבאר לקמן על דברי ביאור הלכה בסימן תלא, אלא שצריך עיון, שהרי לולב בשאר ימים הוא מדרבנן).

אמנם המגן אברהם (סימן תלא ס"ק ח) עצמו ודאי שאינו סובר כן, שעל דברי הב"ח הנ"ל שהחמיר בבדיקת חמץ משום שאינו תדיר, הקשה מלולב שאינו תדיר ואף על פי כן לא אסרנו רק אכילה, ועוד שבגמרא דימו את הלולב שאינו תדיר לתפילה התדירה. ואולי יש ליישב על פי דברי התוספות ד"ה יו"ט שכתב שבלולב יש קולא מתפילה שהוא בנטילה כלשהו ולא צריך שהייה כבתפילה, ולכן יש צד שאם יזכור ייטול ויחזור לעסקיו, מה שאין כן בבדיקת חמץ שהיא דבר שיש בו טרחה.

ז. מצוות שנקבעו לתחילת הלילה

בניגוד למצוות שהזכרנו לפני כן, בקידוש והבדלה לכולי עלמא אסור אפילו לטעום לפניהם ונחלקו רק אם מים בכלל האיסור.²⁸ אך מה ההבדל בינם לבין קריאת שמע, שמותר לטעום והאיסור הוא רק באכילה?

המגן אברהם²⁹ תירץ שקידוש והבדלה נקבעו לתחילת הלילה דווקא ולכן הם חמורים יותר, וכן תירץ גם בשולחן ערוך הרב.³⁰

אך על כך יש להקשות מספירת העומר, שיש לספור סמוך ככל האפשר לצאת הכוכבים,³¹ ואם כן מדוע לא אסרו טעימה לפני הספירה? נוסף על כך, אף אם נאמר שגזרו דווקא בדאורייתא, הרי לכמה ראשונים ספירת העומר בזמן הזה מן התורה, וכתבו האחרונים שהרמ"א (בסעיף ד) חשש להם לעניין שצריך להפסיק באמצע סעודתו ולספור, מה שאין כן במצוות דרבנן שיכול לסיים סעודתו ולספור אחר כך. קושיה דומה יש לגבי בדיקת חמץ, שמצוותה בתחילת הלילה, וראה להלן.

טעם החומרא בקידוש

נראה לדייק מדברי רשב"ם³² שקידוש והבדלה חמורים יותר משום כבוד שבת:

הבדלה אינה קובעת. דכיון שהתחיל בסעודת שבת מבעוד יום **זהו כבוד שבת** שיהא גומר סעודתו אף לאחר שהחשיך ולאחר שגמר סעודתו יבדיל.

לא קפדי אמיא. קמי הבדלה אבל קמי קידושא קפדי משום כבוד שבת והכי הלכתא. ושמעינן נמי שאם היו סועדים בשבת והחשיך גומרין כל סעודתן ומזמנין ואחר כך מבדילין.³³

28 עיין בית יוסף, אורח חיים סימן רעא.

29 סימן רלה ס"ק ד.

30 סימן רעא אות ט.

31 תוספות (מנחות סו ע"א, ד"ה זכר) כתבו שיש לספור בבין השמשות בדיוק בגלל הסיבה הזאת, אך חלקו עליהם (ראה בר"ן על אתר). מכל מקום מוסכם לכולי עלמא שיש להקדים סמוך לצאת הכוכבים כדי שיהיה "תמימות" (בית יוסף, אורח חיים סימן תפט).

32 פסחים קה ע"א.

33 מדברי הרשב"ם עולה שבקידוש הטעם של כבוד השבת חמור יותר מאשר בהבדלה ולכן

וכן הבין רבי עקיבא איגר.³⁴ הר"ן³⁵ שאל מדוע בקידוש צריך להפסיק אף אם התחיל בהיתר, בניגוד לשאר מצוות דאורייתא, ותירץ שקידוש נתקן קודם סעודה ובמקום הסעודה, כלומר הוא מתקן את הסעודה והופכה לסעודת שבת.

רבי עקיבא איגר הקשה שקושייתו של הר"ן איננה מתחילה בכלל, שהרי איסור האכילה בקידוש הוא איסור עצמי ולא שמא ישכח, ואם כן ברור שצריך להפסיק, ואילו בקריאת שמע ומצוות אחרות האיסור הוא שמא ישכח ולכן אין צריך להפסיק כשהתחיל בהיתר.

אמנם ניתן ליישב אף לפי רבי עקיבא איגר, שאף ששמע בסוגיה שהאיסור לאכול קודם קידוש אינו משום שמא ישכח אלא טעם עצמי של כבוד השבת, הר"ן הבין שלעניין הפסקה באכילה אין הבדל ביניהם משום שלאחר גזרו איסור אכילה - הכול דין אחד להם שאין צריך להפסיק, ורק לעניין מה הותר ומה אסור יש נפקא מינה, שאם הוא משום כבוד השבת - אין לטעום כלום, ואם משום שמא ישכח - אסור רק דבר שיש לחוש שיימשך אחריו.

חידוש הביאור הלכה במצוות של תחילת הלילה

בביאור הלכה³⁶ כתב לחדש על פי דברי המגן אברהם (ואחרונים נוספים שהביאו את דבריו) שכל דבר שמצוותו בתחילת הלילה - יהיה אסור לטעום לפניו, וכך אסור לטעום גם לפני בדיקת חמץ.

אולם בחזון עובדיה³⁷ כתב להשיב שגם לראב"ד, שעיקר המצווה היא בתחילת הלילה, אין זה אלא כדי שלא ייטרד וישכח לבדוק, וכמו שכתבו המהר"ם חלאוה והמכתם (פסחים ד ע"א),³⁸ ואם כן אין לאסור טעימה בעלמא לפני בדיקת חמץ.

צריך להפסיק אפילו באמצע הסעודה. אבל גם בהבדלה יש עניין של כבוד השבת ולכן אסור לטעום לפנייה.

34 סימן רעא, על המגן אברהם ס"ק ו.

35 שבת ד ע"א וסוכה יט ע"א מדפי הרי"ף.

36 סימן תלא.

37 הלכות פסח, עמ' מא.

38 חיוזק לדבר זה מצאתי בשולחן ערוך הרב, קונטרס אחרון, סימן תלא ס"ק א:

קושיה נוספת על חידושו של הביאור הלכה היא שבב"ח³⁹ הביא בשם המהרי"ל⁴⁰ שרק אכילה אסורה ולא טעימה שלא שייך אמשוכי, אף שהמהרי"ל עצמו בהלכות תקיעת שופר⁴¹ לא התיר לאכול קודם תקיעה אלא במקום סכנה.

ואולי הדבר תלוי גם בשאלה אם הבדיקה נחשבת למצווה דאורייתא או מצווה דרבנן משום שעתידי לבטל את החמץ, וייתכן שהדבר תלוי בדברי הראשונים בית יוסף ודרכי משה המבוארים בסימן תלח לגבי ספק הנולד בחמץ, אם נאמר שיבטל עכשיו - יהיה ספק דרבנן, והמשנה ברורה⁴² החמיר לשיטתו שהבדיקה היא מהתורה כל עוד לא ביטל.

ואפשר שיש להקל משום שעתידי לבטל ואם כן אין המצווה מדאורייתא, וגם הזמן הוא תקנת חכמים ולא מן התורה כקידוש. וכן ראייתי שכתב המגן אברהם⁴³ בדעת

ואף שלא תיקנו חז"ל תחלת הלילה אלא כדי שלא יתירשל כמ"ש הראב"ד, מ"מ ה"ז דומה לקורא ק"ש אחר חצי הלילה שנקרא עברייין ואף שאינו אלא משום סייג, עיין בעולת תמיד ס' רל"ה. וכן משמע בגמרא דאמרינן וכי תימא זריזין מקדימין כו'. ובהמשך הוא כותב:

וקשה למה תקנו חז"ל לכל ישראל שיבדקו אור לי"ד ועשו את כולם זריזים מה שלא עשו כן בכל המצות שיתקנו שכולם יהיו זריזים לקיימן בתחילת זמנן?
אלא ודאי דכל המצות הקבועים להם זמן על פי התורה או על פי חכמים כגון תפלה כנגד תמידין כיון שיש לסוף זמן עשייתה זמן קבוע כגון חצות לתפלת השחר צאת הכוכבים לתפלת המנחה אין צריך לקבוע זמן לתחלת עשייתן שיעשו אותן דוקא בתחלת זמנן, דכיון שיש לסוף עשייתן זמן קבוע לא אתו למיפשע, אבל בדיקת חמץ שאי אפשר לקבוע זמן לסופה שהרי עד סוף הפסח חייב לבדוק כמו שיתבאר בסי' תל"ה, לכך הוצרכו לתקן זמן קבוע לתחילתן דהיינו שחייבים כל ישראל להתחיל הבדיקה בזמן ידוע, וכיון שאין לבדיקה זמן מצד עצמה כמו בתפלה וקריאת שמע תקנו לה חכמים זמן, והיינו הקדמת זמן זריזין לפי הס"ד. וכיון שקבעו זמן אם כן מי שאינו בודק בתחלת זה הזמן אינו נקרא עצל אלא נקרא עברייין שעבר על גזירת חכמים והוא הדין והוא הטעם לפי המסקנא.

39 אות ט.

40 בדיקת חמץ, סימן ב.

41 סימן יד.

42 ס"ק י.

43 ס"ק ח.

הבית יוסף שהבדיקה היא מדרבנן משום שעדיין לא הגיע זמן חיוב הביעור (ועיין עוד בפמ"ג, א"א ס"ק ג, בסברה שבדיקת חמץ קלה יותר מקריאת שמע ומתפילת מנחה).

ח. טעימה קודם קידוש של יום

באשר לטעימה קודם קידוש של יום נחלקו הרמב"ם⁴⁴ והראב"ד, הרמב"ם אוסר טעימה לפני הקידוש והראב"ד מתיר. נראה לבאר את מחלוקתם שלרמב"ם קידוש היום הוא כקידוש של לילה, שהוא משום כבוד שבת, ולכן על אף שהוא מדרבנן החמירו בו. לעומת זאת, לראב"ד הואיל והקידוש מדרבנן, אין בו דין של כבוד שבת כמו קידוש של לילה. אכן לדברי המגן אברהם לעיל יקשה שהרי לא נתקן הקידוש לתחילת הבוקר.

ט. אכילה קודם קריאת המגילה

באשר לקריאת המגילה כתב בתרומת הדשן⁴⁵ לגבי מי שקשה לו תענית אסתר, אם יוכל לקרוא את המגילה מבעוד יום. אחר שדן בדבר להקל כתב:

אבל אין נראה לו להתיר למי דקשה לו להמתין כדלעיל, שיטעום מעט קודם קריאת מגילה וימתין שוב עד שיבא לו הקורא. כדאמרינן פ"ק דברכות (ד:): לא יאמר אדם אוכל קימעא ואשתה קימעא ואח"כ אקרא ק"ש ואתפלל כו', עד כל העובר על דברי חכמים חייב מיתה. ונראה דכ"ש לענין קריאת מגילה דחיישינן שמא תחטפנו שינה ויבטל מקריאתה, שהרי יש בה שהות טובא, וגם קריאתה חובה טפי, שהרי כל המצות נדחות מפניה.

ובבית יוסף בסימן תרפז כתוב:

כתוב בארחות חיים (הל' מגילה אות כג) בשם הראב"ד (בהשגתו על המאור ג, תמים דעים ס' רמג) נהגו לקרותה מבעוד יום ליל ארבעה עשר כדי להקל על האנושים והמעוברות שלא להתענות יותר מדאי עכ"ל.

44 הלכות שבת פרק כט הלכה י.

45 סימן קט.

וכן הוא בברכי יוסף בשם המאירי.

השולחן ערוך⁴⁶ פסק:

מי שהוא אנוס קצת ואינו יכול לילך לבית הכנסת וצריך להמתין עד אחר שקראו הקהל, וקשה עליו לישיב בתענית כ"כ, יכול לשמוע קריאתה מבע"י מפלג המנחה ולמעלה. הגה: אבל אסור לאכול קודם שישמע קריאת המגילה, אפי' התענית קשה עליו (תה"ד סימן ק"ט).

ואף שבבית יוסף לא הביא את תחילת דברי תרומת הדשן שאסור אף בטעימה, ניתן ללמוד שסובר כן, שהרי אם לא כדבריו למה צריך לקרוא מפלג המנחה, הרי יכול לאכול ובלבד שלא יאכל לחם ומה בכך.

אולם המגן אברהם⁴⁷ פקפק בדברי תרומת הדשן משני טעמים: ראשית, הוא הביא בשם הרא"ם שלא החמירו לא ללמוד לפני קריאת המגילה כמו שהחמירו לפני בדיקת חמץ, שהואיל וחביבה לא יבוא לפשוע (ובסימן תרפז ס"ק א הביא גם שזה הטעם שלא גזרו שזמנה עד חצות כקריאת שמע). שנית, עיקר מצוות קריאת המגילה ביום ולא בלילה. הוסיף המגן אברהם שמסיבה זו שינה הרמ"א מלשון תרומת הדשן וכתב שאסור "לאכול" ולא כתוב שאסור "לטעום", ומשמע שטעימה מותרת כמו לפני קריאת שמע ובדיקת חמץ. אמנם למעשה לא הקל הרמ"א כי אם בצורך גדול.

נראה שטעמו של הרמ"א הוא שבתוספתא⁴⁸ השוו בין שופר ולולב למגילה (לעניין הפסקה בסעודה כדי לקיים את המצווה), וכן במהרי"ל משמע שאין לאכול קודם התקיעות אלא בשעת סכנה. כמו כן, כאמור לעיל, אף הבית יוסף הביא בשם האורחות חיים שעדיף להקדים קריאתה מבעוד יום על פני אכילה קודם קריאה.

ומשמע שם מדברי המגן אברהם שהשאלה היא רק אם להשוות מגילה לקריאת שמע, אבל בקריאת שמע ודאי שאסורה אף טעימה. אמנם צריך עיון, שבסימן רלה

46 אורח חיים, סימן תרצב סעיף ד.

47 סימן תרצב ס"ק ז.

48 שבת פ"א ה"ד.

הביא המגן אברהם בפשטות להיתר, וכן כתב שם הפרי מגדים על פי המגן אברהם להיתר. וייתכן שבסימן רלה כתב את עיקר הדין לדעתו, ואילו בקריאת מגילה כוונתו שיש לחוש רק לכתחילה לדברי תרומת הדשן הואיל ויש סברה חמורה יותר.

בירור דעת שולחן ערוך

השולחן ערוך לא כתב שאסור לאכול קודם קריאת המגילה, אך פשוט שזה טעם הקדמת הקריאה לפלג המנחה, ונראה שהוא דין פשוט שכבר התבאר בכמה מקומות ולכן לא ראה להאריך בזה.

באשר לחומרת תרומת הדשן אפילו בטעימה, נראה שהשולחן ערוך מסכים לכך, אולי מטעם שמגילה חמורה יותר (כדברי תרומת הדשן), כפי שפסק⁴⁹ שהיא קודמת לכל המצוות וקודמת אף לתלמוד תורה. מנגד, אין לומר ששולחן ערוך החמיר מטעם שזמן קריאת מגילה כל הלילה, שהרי גם ערבית וקריאת שמע יש להן שהות ואף על פי כן לא החמיר אלא באכילה ולא בטעימה.

אמנם ייתכן לומר שהבית יוסף אינו סובר את דינו של תרומת הדשן שאסור לטעום, אך העדיף להקדים קריאת מגילה מפלג המנחה מאשר להתיר לאכול לפניו, וזאת משלוש סיבות:

א. מבחינה מציאותית אין אפשרות לטעום קודם קריאת מגילה מפני שהיא לפני סיום תפילת ערבית, אך יש בזה דוחק.

ב. אין דעתו של אדם מתיישבת אלא אם אוכל שיעור חשוב של פת או פת הבאה בכיסנין ובוודאי בצום לאדם חלש, וזה אסור לפני קריאת מגילה מחשש שמא יימשך לאכילה.

ג. אולי החומרא כאן היא משום פרסומי ניסא, אך לא מצאנו שהחמירו בכהאי גוונא לגבי חנוכה.

49 אורח חיים, סימן תרפז סעיף ב.

י. סיכום

עולה מדברינו שעיקר הטעם לאיסור לאכול קודם מצווה הוא שמא ישכח, ואסרו חז"ל דווקא אכילה מפני שדווקא בה יש חשש שיימשך אחר סעודתו. אך בכמה מצוות אסרו גם טעימה:

א. בקידוש והבדלה משום שנתקן זמנם לתחילת הלילה או משום כבוד שבת.

ב. לפני תפילת שחרית משום שהוא התחלת היום, ואי אפשר לאכול לפני שאדם מתפלל על עצמו.

ג. בקריאת מגילה ישנו דיון בעניין בין הפוסקים, וכפי שכתבנו בגוף הדברים.

ד. בנטילת לולב, אך צריך עיון בטעם.

נראה לי שכל מצווה חביבה הבאה מזמן לזמן יש מקום להחמיר אף בטעימה (וכמבואר ברקח ובבשמים ראש), וזה הטעם העיקרי לחומרה זו. אבל מעיקר הדין אין שום מצווה, מלבד תפילת שחרית וקידוש, שיש איסור טעימה קודם קיום המצווה.

אמנם מצאנו שתרומת הדשן החמיר באכילה לפני קריאת המגילה, אך הוא מחמיר גם בקריאת שמע ולא קיי"ל כוותיה בזה. ובלולב הפוסקים שהחמירו לא ביארו טעם מיוחד אלא שמא ישכח (חיי אדם) או מפני שדומה למגילה (בכורי יעקב).⁵⁰

50 ישנו דיון לגבי אכילה לפני ברית מילה, אך הטעמים בו שונים מאיסור אכילה במצוות אחרות ולכן לא הבאנו אותו בגוף הדברים אלא בהערה: בנחלת צבי (יורה דעה סימן רסב) החמיר באכילה לפני ברית מילה, וכתב שמכיוון שהאב מינה שליח אין עליו איסור ואולי איסור אכילה חל על המוהל. אך במהר"ם שיק (אורח חיים סימן רפז) דחה את דבריו שאין איסור אכילה מפני שאף אם לא ימול יכול למול למחר ואין גוף המצווה נדחה. אמנם יש לעיין בדבריו, שהרי מכל מקום ביטל עשה של "ביום השמיני". ובשו"ת בצל החכמה (חלק ד סימן ס) הביא בשם שו"ת פרי הארץ שהקשה מבדיקת חמץ שגם יכול לבדוק אח"כ. והוסיף שמכיוון שאין המצווה מוטלת על המוהל, לא שייך לאסור עליו את האכילה, שגם אם הוא לא ימול - ימצא מוהל אחר. ועוד, שאין לאסור אכילה למי שמקיים את המצווה שבביל חברו, שאם כן עלולים להימנע מלמול.